

WYCIECZKI PO MAZOWSZU

Z KOLEJAMI MAZOWIECKIMI

Koleje Mazowieckie powstały w 2004 r. Uruchamiają codziennie ok. 800 pociągów, które obsługują 15 linii kolejowych o łącznej długości 1476 km, codziennie przewożą ok. 165 tysięcy osób.

Bilety na przejazdy pociągami KM można kupić m.in. za pośrednictwem strony **bilety.mazowieckie.com.pl**.

Informacje o instytucjach biorących udział w akcji „Koleją do Kultury” dostępne pod adresem **dokultury.mazowieckie.com.pl**.

Spis treści

1	Otwock.....	4
2	Płock.....	12
3	Radom	20
4	Siedlce.....	28
5	Warka	36
6	Żyrdarów	44

OBJAŚNIENIA ZNAKÓW • KEY TO SYMBOLS

Kościoty; kaplice; cerkwie

Churches; chapels; orthodox churches

Klasztory; synagogi

Monasteries; synagogues

Pomniki; muzea

Monuments; museums

Teatry; kina

Theatres; cinemas

Informacja turystyczna; hotele

Tourist information; hotels

Ośrodki sportów wodnych; kąpieliska; przystanie

Aquatic sport centres; bathing places; marinas

Korty tenisowe; baseny kąpielowe kryte

Tennis-courts; indoor swimming pools

Stacje roweru miejskiego

City bike stations

Początek trasy; koniec trasy

Route start; end of route

Trasa zwiedzania

Sightseeing route

europilot

© Euro Pilot Sp. z o.o.

Szanowni Państwo,

z wielką przyjemnością przekazuję na Państwa ręce przewodnik, który – mam nadzieję – zachęci Was do odkrywania naszego województwa. Sielankowe krajobrazy łagodnych, mazowieckich równin, zabytki epoki industrialnej, wyrafinowane zdobnictwo willowego stylu świdermajer czy piękno katedry, w której spoczywają władcy Polski – to wszystko i jeszcze więcej czeka na Państwa tak niedaleko. Zwiedzajcie w sposób, jaki lubicie najbardziej – z przyjaciółmi, dziećmi lub na własną rękę. Bez pośpiechu, za to z czasem na odpoczynek i refleksję. I wygodnie, bo Kolejami Mazowieckimi.

Serdecznie zapraszam

Adam Struzik
Marszałek Województwa Mazowieckiego

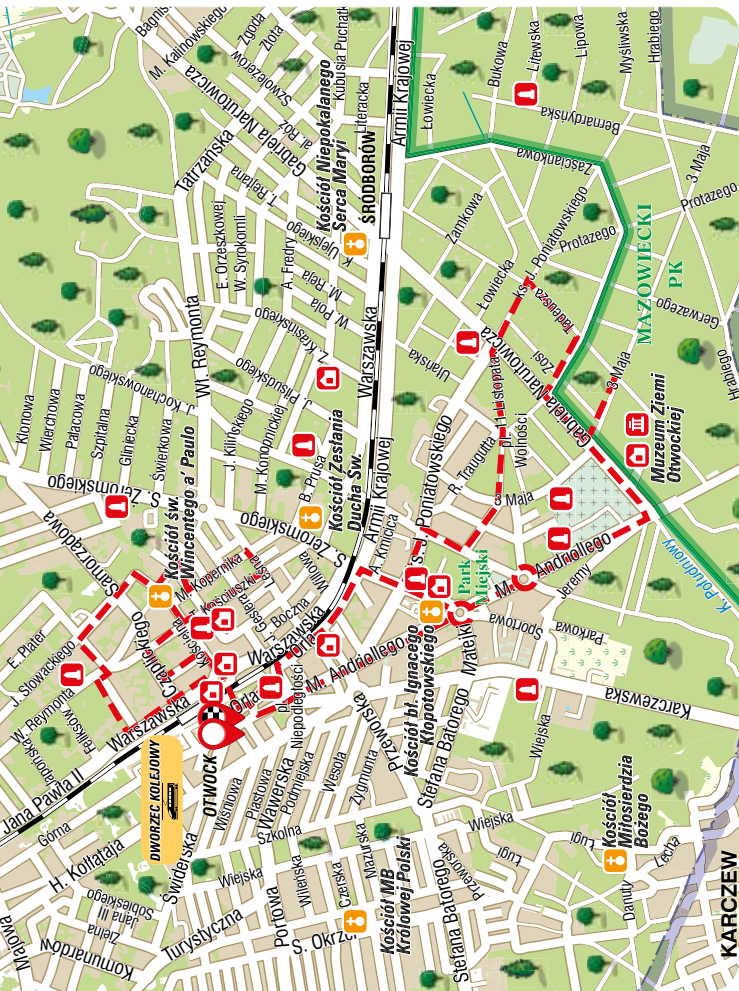

Szanowni Podróżni,

niniejszy przewodnik, wydany z okazji 15-lecia Kolei Mazowieckich we współpracy z Mazowiecką Regionalną Organizacją Turystyczną, zawiera propozycje wycieczek do 6 miast położonych na Mazowszu – Otwocka, Płocka, Radomia, Siedlec, Warki oraz Żyrardowa. Mam nadzieję, że nasza publikacja ułatwi Państwu zaplanowanie zwiedzania licznych atrakcji turystycznych znajdujących się na ich terenie. Dodatkowo bilet na przejazd pociągami Kolei Mazowieckich upoważnia do skorzystania ze zniżek oferowanych przez instytucje kultury w ramach akcji „Koleją do Kultury”.

Zachęcam do odkrywania Mazowsza razem z Kolejami Mazowieckimi.

Dariusz Grajda
Członek Zarządu Kolei Mazowieckich

Stacja początkowa: **Warszawa – Dworzec Zachodnia**

Stacja docelowa: **Otwock**

Długość trasy: **ok. 4,5 km**

Czas przejazdu: **około 1 godz.**

Czas zwiedzania: **około 5 godz.**

Zobaczysz podczas wycieczki:

Dworzec PKP – willa Na Górcie – willa Racówka – willa Podole z apteką – kościół św. Wincen- tego á Paulo – sanatorium Geislera – dom Sandlerowej – sanatorium Martów – Kamień Pamięci Żydów Otwockich – sanatorium doktora Przygody – Cukiernia Sosenska – Mu- zeum Ziemi Otwockiej – Mazowiecki Park Krajobrazowy – dawne Kasyno Miejskie – Park Miejski – pensjonat Abrama Gurewicza – ratusz – Teatr im. Stanisława Jaracza – rzeka Świder

Otwock leży nad rzeką Świder w Dolinie Środkowej Wisły wśród suchych lasów sosnowych. Jako miejscowość letniskowa zaczął się rozwijać po wybudowaniu połączenia kolejowego z prawobrzeżną Warszawą, przy znaczącym udziale malarza i rysownika Michała Elwiro Andriollego, który osiadł w pobliskim majątku Anielin i energicznie propagował właściwości wypoczynkowe okolicy. Decydująca dla uzyskania przez Otwock statusu uzdrowiska, była działalność doktora Józefa Mariana Geislera, który otworzył tu najpierw swój gabinet, a później zbudował pierwsze sanatorium. Jedynie dla okolic położonych nad Świdrem charakterystyczna jest architektura drewnianych willi, naśladująca styl znany ze szwajcarskich kurortów,

wzbogacony przez Andriollego o misterne detale zaczerpnięte z architektury alpejskich schronisk i rosyjskich daczy. Dzięki wierszykowi Konstantego Ildefonsa Gałczyńskiego styl ten zyskał miano „Świdermajer”. Z takich wyjątkowo wrażliwych na upływ czasu drewnianych domów zbudowanych na przełomie XIX i XX wieku, pozostało już naprawdę niewiele, tym bardziej warto je zobaczyć.

Dworzec PKP

Połączenie kolejowe z Warszawą-Pragą, Otwock uzyskał już w 1877 roku, kiedy powstała łącząca Mławę z Kowlem strategiczna Droga Żelazna Nadwiślańska. W ten sposób do Warszawy zbliżyły się lasy otwockie, w których zaczęły powstawać inwestycje sanatoryjno-wypoczynkowe. W 1910 roku wybudowano obecny budynek stacyjny, a jego modernistyczna sylwetka stała się wizytówką letniskowej, a od 1923 roku uzdrowskiej miejscowości. Spacer zaczyna się od odwiedzenia najstarszej części Otwocka, a jego trasa krąży wokół reprezentacyjnej kiedyś ulicy Kościelnej.

Jedna z najstarszych budowli Otwocka zbudowana w 1891 roku przez inżyniera Diehla, autora pierwszego przewodnika po otwockim lotnisku. Ulokowana na wydmie w sosnowym lasku, zachowała drewnianą architekturę i zdobione ornamentami okna, werandy i szczyty dachów. Taki właśnie styl od samego początku panował w Otwocku.

Nietypowa murowana, piętrowa willa zbudowana w 1928 roku, po licytacji i zmianie właściciela siedziba Sądu Grodzkiego. Po wojnie aż do 1965 roku funkcjonował w tym miejscu sąd. Dom jest wpisany do rejestru zabytków.

Jedna z najbardziej reprezentacyjnych otwockich drewnianych willi, zbudowana przez farmaceutę Franciszka Podolskiego w 1895 roku. Obszerny budynek narożny z apteką, do której wejście prowadziło po schodkach znajduje się w rękach potomków pierwszego właściciela, którzy dom i ogród przywrócili do świetności. Podczas wojny apteka była punktem kontaktowym dla konspiracji i miejscem dystrybucji prasy podziemnej. Wokół skrzyżowania ulic Kościuszki i Kościelnej zachowało się więcej starych drewnianych domów.

Już w 1892 roku, na gruncie podarowanym miejscowej społeczności przez właściciela dóbr otwockich Zygmunta Kurta, postawiono niewielką kaplicę. Na początku XX wieku przebudowano ją według projektu Władysława Marconiego na neogotycki kościół. Parafia powstała ponad dekadę później, w latach 1930–1935 wybudowano nową świątynię w stylu modernistycznym z trzema nawami. Istniejący wcześniej kościół rozebrano. W 1944 roku przybyli z Wołynia żołnierze 27 Dywizji Wołyńskiej AK przywieźli obraz Matki Bożej Swojczowskiej, uratowany po zagładzie wioski Swojczów. Obraz datowany na XVII wiek, czczony był na Wołyniu przez katolików, unitów i prawosławnych.

Willa na Górze

**Willa
Racówka**

**Willa Podole z
apteką**

**Kościół św.
Wincentego á
Paulo**

Sanatorium Geislera

Józef Marian Geisler uważany jest za twórcę Uzdrowiska Otwock. To on założył pierwsze sanatorium przeciwgruźlicze, był jego właścicielem i lekarzem naczelnym. W 1893 roku, w miejscu gdzie znajduje się osiedle mieszkaniowe, powstał komfortowy budynek z jednoosobowymi pokojami, werandami do leżakowania, jadalnią i salonem. Drewniane budynki zdobione ornamentami otaczał suchy sosnowy las. Sanatorium doktora Geislera stało się wzorem dla kolejnych. Tu wykształciło się wielu lekarzy leczenia gruźlicy i chorób płuc. Sukcesywnie rozbudowywany ośrodek funkcjonował do wybuchu pierwszej wojny światowej.

Dom Sendlerowej

Drugie otwockie sanatorium otwarte w 1905 roku w bezpośrednim sąsiedztwie obiektu doktora Geislera. Stylowy drewniany, piętrowy i wygodnie urządzonego budynku zbudowano w parku. Przed pierwszą wojną światową sanatorium wzorowo kierował doktor Stanisław Krzyżanowski i podnosił na nowy poziom leczenie chorób płuc. W 1917 roku zmarł na tyfus plamisty gdy leczył chorych podczas panującej epidemii. W latach 1911–1920 w domu mieszkała córka doktora Irena Krzyżanowska – Irena Sendlerowa, Sprawiedliwa Wśród Narodów Świata, która z getta w Warszawie ocaliła 2500 żydowskich dzieci.

W Otwocku leczono nie tylko gruźlicę. W 1908 roku otwarto sanatorium schorzeń układu krążenia i przemiany materii. Nowoczesny Zakład Dietetyczno-Przyrodolecznicy dla dobrze sytuowanych pacjentów był wyposażony w urządzenia terapeutyczne. Sanatorium funkcjonowało do 1939 roku. Obecnie mieści się w nim Zespół Szkół nr 1 w Otwocku.

Kamień i tablica z inskrypcją znajdują się w miejscu straceń, będącym także zbiorową mogiłą 2000 otwockich Żydów rozstrzelanych w sierpniu i wrześniu 1943 roku.

Istniejące do dzisiaj dwa piętrowe drewniane budynki zbudowano w 1985 roku dla „Zakładu leczniczego dietetyczno-higienicznego dla Izraelitów”. Syn właściciela, doktor Władysław Przygoda przejął zakład w 1907 roku, odtąd działało jako sanatorium chorób płuc i krtani. Podczas wojny sanatorium znalazło się na terenie otwockiego getta. Mieściła się w nim siedziba Judenratu – Rady Żydowskiej. Od 1954 roku jest to budynek komunalny. Kończąc spacer po willowej i sanatoryjnej części Otwocka, należy powrócić do dworca PKP i przejść na stronę zachodnią. Potem przez centrum skierować się do Mazowieckiego Parku Krajobrazowego i Muzeum Ziemi Otwockiej.

Droga prowadzi obok uroczej, stylowej Cukierni Sosenska położonej na skraju Parku Miejskiego. Można tu zrobić przerwę w spacerze, na tarasie napić się kawy i zjeść ciastko. Do Muzeum Ziemi Otwockiej jest jeszcze kawałek drogi.

Cofnięta od ulicy Narutowicza obszerna murowana willa w stylu dworkowym stoi w sosnowym lesie. Wybudowano ją w 1956 roku dla Jakuba Bermana, stalinowskiego aparatczyka PZPR, nadzorującego działania Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego, brutalnie wprowadzającego system komunistyczny. Jednak Berman krótko cieszył się nowym

**Sanatorium
Martów**

**Kamień
Pamięci
Żydów
Otwockich**

**Sanatorium
doktora
Przygody**

**Cukiernia
Sosenska**

**Muzeum Ziemi
Otwockiej**

domem, pilnowanym przez Korpus Bezpieczeństwa Wewnętrznego, pozbawiono go willi w 1956 roku. W 1996 roku swoją siedzibę znalazło tu Muzeum Ziemi Otwockiej z ekspozycjami dotyczącymi historii miasta, miejscowego stylu architektury drewnianej, etnografii, a także biografii patrona muzeum – Michała Elwiro Andriollego, który odegrał ważną rolę w historii Otwocka z XIX wieku.

**Mazowiecki
Park
Krajobrazowy**

Trasa spaceru na krótko zagłębia się w tereny leśne leżące na obszarze Mazowieckiego Parku Krajobrazowego, którego granica biegnie tu ulicą Narutowicza. Park obejmuje zasięgiem pasmo lasów równoległe do doliny Wisły, będące pozostałością dawnej Puszczy Osieckiej. Większa część parku to lasy głównie iglaste, są również torfowiska i inne zespoły obszarów podmokłych – olsy i łęgi. W granicach parku znajduje się dziewięć rezerwatów i 60 pomników przyrody.

Budowla nazywana Perłą Otwocka, powstawała w latach 1906–1921 tworząc obiekt składający się z siedmiu skrzydeł z oszklonymi werandami i tarasami. Pensjonat posiadał wysoki standard wyposażenia. Jego architektura stanowiła kwintesencję stylu wzorowanego na drewnianych, zdobionych willach kurortów szwajcarskich, określonego mianem „Świdermajer”. Otaczał go zadbane park w stylu angielskim, sprzyjający odpoczynkowi i rekonwalescencji. Po wojnie pensjonat przechodził różne koleje losu. Zaniedbania właścicieli doprowadziły drewnianą konstrukcję do ruiny. Próba ratowania obiektu przez miejscowy samorząd udała się o tyle, że po rozebraniu istniejącej budowli odtworzono ją z pomocą betonowego szkieletu i częściowo oryginalnej drewnianej powłoki. Nie wszystko udało się odtworzyć, ale „Pensjonat Gurewicza” pozostał.

Po pierwszej wojnie światowej władze miejskie zakupiły willę pochodzącą z lat 80. XIX wieku, z przeznaczeniem na siedzibę Magistratu. W 1928 roku zakończono przebudowę budynku, który uzyskał obecną formę architektoniczną piętrowego ratusza z wieżą zegarową, o sylwetce nawiązującej do obowiązującego wówczas stylu narodowego.

W pobliżu ratusza znajduje się Skwer Szarych Szeregów z pomnikiem, a dalej budynek amatorskiego Teatru im. Stanisława Jaracza działającego pod egidą Otwockiego Centrum Kultury.

Stąd widać wieżę dworca PKP Otwock, gdzie kończy się trasa spaceru. W ciepły letni dzień warto w drodze powrotnej do Warszawy wysiąść na przystanku Świder i spacerem nad rzeką dojść do piaszczystej plaży miejskiej, aby choć chwilę zrelaksować się nad wodą. Nad Świdrem można też zobaczyć stare drewniane domy w stylu „Świdermajer” otoczone zielenią, na przykład przy ulicy Zacisznej.

**Pensjonat
Gurewicza**

Ratusz

**Teatr im.
Stanisława
Jaracza**

Nad Świdrem

Stacja początkowa: **Warszawa – Dworzec Centralny**

Stacja docelowa: **Płock**

Długość trasy: **3 km**

Czas przejazdu: **około 2 godz. 30 min**

Czas zwiedzania: **około 4 godz.**

Zobaczysz podczas wycieczki:

Mury miejskie – plac Stary Rynek – ratusz – kościół św. Bartłomieja – panorama Wisły – Muzeum Mazowieckie, Oddział Etnograficzny – Świątynia Miłosierdzia i Miłości – zgromadzenie sióstr Matki Bożej Miłosierdzia – Biblioteka Zielińskich – dawny pałac biskupów płockich – zamek książąt mazowieckich – katedra – Muzeum Mazowieckie

Płock, jak rzadko które miejsce w Polsce porusza harmonią krajobrazu i historycznej architektury. Wzgórze Tumskie wznoszące się nad szeroką błękitną Wisłą odcina się od nieba ciemną zielenią lip i kasztanów, przeciętą gotykiem ceglanych wież katedry. Katedra przyciąga wzrok niezależnie od perspektywy, to połączenie z Wisłą wydaje się magiczne. Spacerując po najstarszej części miasta od Starego Rynku po Wzgórze Tumskie, można odkrywać długą i złożoną historię książęcego grodu, ciesząc się z doskonałego stanu dawnej architektury, zadbanego i przyjaznego miasta. Historii Płocka poświęcone są grube tomy, teraz opowiedzą ją zabytki. To, po czym nie został nawet fragment muru, dotyczy czasów najstarszych. Na Wzgórzu Tumskim sięgającym cyplem w dolinę Wisły, w czasach Mieszka i Bolesława Chrobrego powstał obronny gród. W 1075 roku

Historia Płocka

utworzono biskupstwo mazowieckie z siedzibą w Płocku, a kilka lat później król Władysław Herman obrął Płock za siedzibę dworu. W czasach rozbicia dzielnicowego gród był siedzibą książąt mazowieckich i stolicą ich ziem. W czasach Władysława Hermana na Wzgórzu Tumskim powstała pierwsza budowla murowana — romańska rotunda. Biskup płocki Aleksander z Malonne zbudował na jej miejscu katedrę z dwoma wieżami. Po dotkliwych najazdach i grabieżach, Płock zabezpieczono fortyfikacjami z inicjatywy króla Kazimierza Wielkiego. Od zobaczenia fragmentu wzniesionych z jego polecenia murów miejskich rozpoczyna się historyczna część spaceru.

Mury miejskie

W 1353 roku, głównie z funduszy króla Kazimierza Wielkiego, zaczęto wznoszenie murów miejskich. Mury o wysokości blisko 9 metrów, miały grubość od 2,2 u podnóży do 1,8 metra w koronie. Podwójnym murem obronnym, otoczono wzgórze zamkowe. Zabezpieczone miasto stało się trudniejsze do zdobycia i mogło rozwijać się w kolejnych stuleciach. Umocnienia rozebrali Prusacy po drugim rozbiórce Polski i zajęciu Płocka.

Tu w średniowieczu znajdował się plac targowy. Miał zabudowania drewniane, murowany był jedynie gotycki ratusz gotycki ratusz w pobliżu ulicy Grodzkiej prowadzącej do bramy zamkowej. Miasto wielokrotnie niszczyły pożary, między innymi w latach 1545 i 1616. W XIX wieku targowisko znalazło miejsce na Nowym Rynku. Kamienice otaczające rynek pochodzą z XVIII i XIX wieku, choć jest też barokowa kamienica z końca XVII wieku. Obszerny klasycystyczny ratusz wybudowano w 1827 roku na podstawie projektu Jakuba Kubickiego.

Stary Rynek

Kierując się ze Starego Rynku w stronę wiślanej skarpy, przechodzi się obok jednego z najcenniejszych zabytków miasta, dawnej kolegiaty św. Bartłomieja. Przez 300 lat stał na tym miejscu gotycki kościół ufundowany przez Kazimierza Wielkiego. Przebudowany w stylu renesansu przez wenecjańskiego muratora, by niedługo potem zyskać wystrój barokowy. W pierwszej połowie XVIII wieku został gruntownie przebudowany i przeorientowany, co nadało mu formę późnobarokową. Stojąca obok dzwonnica pochodzi z XVII wieku.

**Kościół św.
Bartłomieja**

Plac Książęcy z pomnikiem Bolesława III Krzywoustego jest doskonałym punktem widokowym z piękną panoramą doliny Wisły. Na północnym zachodzie Wisła szerzej rozlewa się przed Włocławkiem, na pierwszym planie widać Zalew Sobótka i ujście rzeki Brzeźnicy. W przeciwnym kierunku w oddali widać most na Wiśle. Ścieżka promenady prowadzi krawędzią skarpy w stronę katedry.

**Panorama
Wisły**

Poniżej kościoła św. Bartłomieja zwraca uwagę odrestaurowany budynek dawnego spichlerza, w którym mieści się Oddział Etnograficzny muzeum. Można tu zapoznać się z kulturą ludową Mazowsza, zbiorami sztuki Dalekiego Wschodu, malarstwem i rzeźbą Bolesława Biegasa,

**Muzeum
Mazowieckie,
Oddział
Etnograficzny**

przedstawiciela kierunku symboliczno-secesyjnego, artysty pochodzącego z Mazowsza i tworzącego w Paryżu.

Świątynia Miłosierdzia i Miłości

Przechodząc do ulicy Kazimierza Wielkiego, dociera się wkrótce do otoczonych parkiem i ogrodem zabudowań klasztoru i kościoła o rzadko spotykanej na Mazowszu architekturze neogotyku angielskiego. Świątynia jest jedyną katedrą i najważniejszym kościołem Mariawitów w Polsce. Choć historia Kościoła Starokatolickiego Mariawitów ma niewiele ponad 100 lat, to pełna jest dziwnych zdarzeń jak: cudowne objawienie, klątwa papieska, schizma, umacnianie wiary czy zniesienie celibatu. Warto zobaczyć to miejsce i poznać jego historię.

Zgromadzenie siostr Matki Bożej Miłosierdzia

Stojąca przy Starym Rynku kamienica z XIX wieku od dawna jest siedzibą Zgromadzenia siostr Matki Bożej Miłosierdzia. W 1931 roku stała się miejscem objawienia siostry Faustyny Kowalskiej. W 1950 roku ówczesne władze zlikwidowały dom zakonny, zakonnice wróciły do niego po upadku PRL. W 2000 roku siostrę Faustynę kanonizowano, w kaplicy powstało sanktuarium jej kultu.

To dawny Rynek Kanoniczny, funkcjonujące od XIII wieku główne miejsce handlu przy bramie miejskiej. Jedną z kaponii otaczających rynek był obecny Dom pod Trąbami, zwany od herbu Trąby umieszczonego w kolistym polu w południowej szczytowej ścianie. Wybudowany w końcu XIV wieku przylegał do miejskich murów, po których na ścianie pozostał zarys.

W „Domu pod Opatrznością“ z XIX wieku, stojącym przy dawnym Rynku Kanonicznym, obecnym placu Narutowicza, ma siedziba Biblioteka im. Zielińskich Towarzystwa Naukowego Płockiego. Założona w 1820 roku, jest siódmą wśród najstarszych bibliotek w Polsce. Najcenniejszą i najstarszą częścią księgozbioru jest siedem starodruków z XVI wieku — między innymi wydany w Królewcu w 1550 roku, unikatowy druk luterański: Historia żałosna a straszliwa o Franciszku Spierze.

Na początku XVII wieku przy Rynku Kanonicznym biskupi na miejscu wcześniejszej budowli zbudowali nową okazałą siedzibę. Pałac starannie wykończyli i wyposażyli biskupi Hieronim Szeptycki i brat króla Jerzy Michał Poniatowski. Pod zaborami pałac służył wojskom. W drugiej połowie XIX wieku, po przejęciu przez carskie władze, rozbudowano go na potrzeby płockiego sądu i hipoteki. W tej roli budowla służy do dziś i zamyka klasycystycznym frontem zachodnią pierzeję rozległego placu.

Na terenie grodu obronnego z czasów Władysława Hermana, Kazimierz Wielki wznosił zamek gotycki otoczony podwójną linią murów. Murów zewnętrznych strzegły dwie wieże zachowane do dziś — Szlachecka i Zegarowa, która w XV wieku stała się dzwonnica katedralną, a w XVIII wieku otrzymała barokowe zwieńczenie. Zamek

Plac Gabriela Narutowicza

Biblioteka im. Zielińskich

Dawny pałac biskupów płockich

Zamek książąt mazowieckich

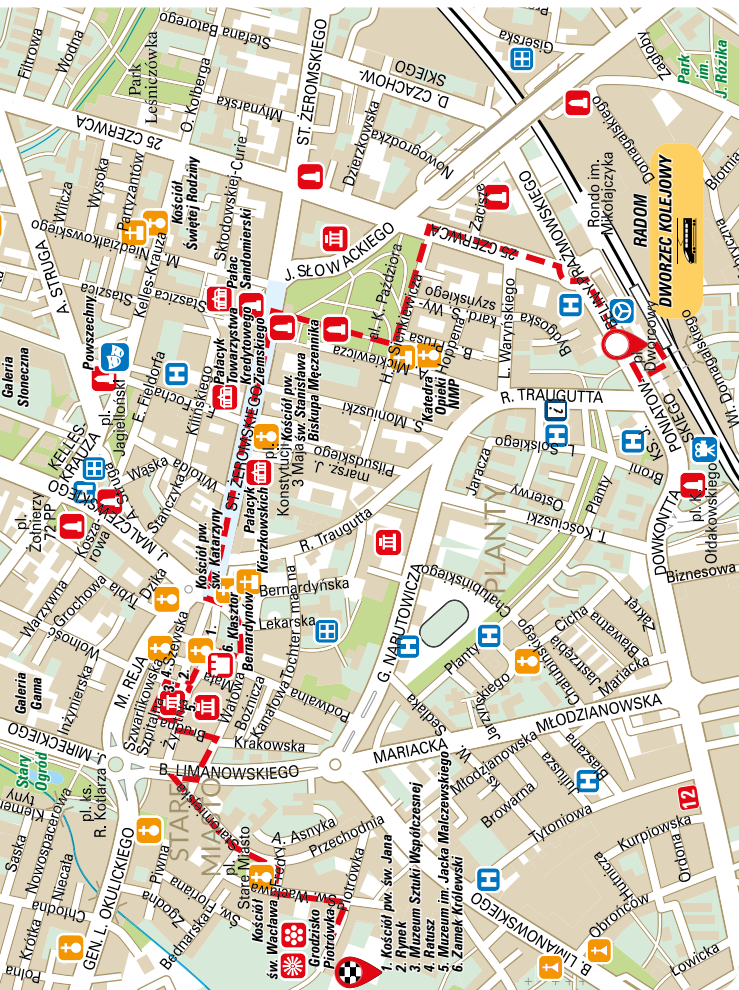
**Bazylika
Katedralna
Wniebowzięcia
Najświętszej
Maryi
Panny**

służył książętom do czasu aż osunęła się skarpa wiślana i został częściowo zniszczony. Teren w 1538 roku przejęło opactwo benedyktynów i przebudowało zespół na barokowy.

Bazylika należy do najstarszych budowli sakralnych w Polsce. Po pierwszej świątyni romańskiej, wzniesionej na Wzgórzu Tumskim przez Władysława Hermana, pozostał zarys łuku fundamentów. Na jej miejscu wzniesiono widoczną na pieczęci z 1289 roku, trójnową bazylikę z dwoma wieżami. Inicjatorem jej budowy był biskup Aleksander z Malonne. Po pożarze w 1530 roku gmach rozebrano, zachowały się trzy przyścienne głowice wbudowane w arkadę obok Muzeum Diecezjalnego. W połowie XVI wieku zbudowano od fundamentów nową renesansową bazylikę z kopułą. Przy jej wznoszeniu brali udział włoscy muratorzy pracujący wcześniej dla Zygmunta Starego na Wawelu. Podczas remontu w końcu XVIII wieku, dokonano częściowej przebudowy w duchu klasycyzmu, w 1900 roku w czasie poważnego remontu przywrócono świątyni renesansową formę. Tym pracom katedra zawdzięcza obecny wygląd. Kamienny portal prowadzący do wnętrza zdobi replika Drzwi Płockich, oryginalnie wykonanych z brązu w Magdeburgu dla płockiej katedry, a które w XV wieku znalazły się w niejasnych okolicznościach w Nowogrodzie (Rosja). W Kaplicy Królewskiej Bazyliki Katedralnej znajduje się sarkofag ze szczątkami władców: Władysława I Hermana i Bolesława III Krzywoustego. Warto przejść alejką parkową do punktu widokowego na skraju skarpy przy południowym skraju Wzgórza Tumskiego. Wisłę można obserwować z parkowej ławeczki w cieniu kasztanów.

Opuszczając Wzgórze Tumskie trasa, kieruje się na północ i mija zabytkowy Odwach, dawną wartownię wojsk carskich. Nieudany atak na wartownię był w Płocku początkiem powstania styczniowego. Obecnie ma tu siedzibę PTTK. Dalej na ulicy Tumskiej mieści się Muzeum Mazowieckie. Jego tradycja sięga 1820 roku. Należy ono do najstarszych takich placówek w Polsce. Oddziałami muzeum są: Muzeum Żydów Polskich w Płocku, Skansen Osadnictwa Nadwiślańskiego w Wiączeminie, Spichlerz (dział etnografii) w Płocku, Muzeum Wisły Środkowej w Wyszogrodzie. Unikatowa w kraju ekspozycja secesji przy ulicy Tumskiej znajduje się w odrestaurowanej kamienicy z XIX wieku i ma formę mieszczańskich wnętrz wyposażonych w sprzęty i przedmioty z przełomu XIX i XX wieku, dzieła sztuki o wyjątkowym poziomie sztuki. Cenna jest międzynarodowa kolekcja szkła secesyjnego. Równie atrakcyjna jest tworzona od niedawna kolekcja sztuki Art Deco. Obok secesyjnej kamienicy, w nowym budynku mieści się współczesna wystawa „X Wieków Płocka. Płock w przestrzeni kulturowej Mazowsza, Polski, Europy”. Interesującym elementem jest wielka makieta przedstawiająca Płock u progu XIX wieku, pięknie oświetlona i udźwiękowiona. Są tu też bogate zbiory archeologiczne, historyczne i numizmatyczne.

Trasa spaceru kończy się na placu Obrońców Warszawy, skąd można wrócić komunikacją miejską na dworzec PKP. Dysponując czasem warto skierować się do płockiego ogrodu zoologicznego lub odwiedzić Muzeum Żydów Płockich.

Stacja początkowa: **Warszawa – Dworzec Centralny**

Stacja docelowa: **Radom**

Długość trasy: **4 km**

Czas przejazdu: **około 2 godz.**

Czas zwiedzania: **około 4 godz.**

Zobaczysz podczas wycieczki:

kościół Opieki Najświętszej Marii Panny – Pałac Sandomierski – ulica Żeromskiego – klasztor bernardynów – Nowe Miasto Kazimierzowskie – kościół św. Jana Chrzciciela – rynek – Muzeum im. Jacka Malczewskiego – kościół św. Wacława – grodzisko Piotrkówka

Radom leżący na równinie nad rzeką Mleczną, jest najdalej na południu położonym miastem Mazowsza. Jednak przez większość swej historii jako miasto królewskie należał do Małopolski. Jak na tranzytowe przemysłowe miasto, znane głównie z zakładów „Łucznicz” i prześladowań po robotniczych protestach z 1976 roku, zachował dużo cennych śladów historii, sięgającej czasów głębokiego średniowiecza. Spacerując od dworca kolejowego w kierunku śródmieścia, można dzieje miasta odkrywać sukcesywnie, podążając od miejsc najnowszych do najstarszych. Warto jednak przed wyruszeniem w trasę zapoznać się z ich skrótem.

Ludzie osiedlali się nad Radomką i Mleczną już w epoce kamienia. Są też ślady osadnictwa z epoki brązu i żelaza. W czasach nowożytnych powstała w dolinie Mlecznej osada o charakterze wiejskim. W X wieku na wzgórzu zbudowano gród obronny otoczony wałem i fosą. W XII wieku

**Historia
miasta**

wzniesiono tu drewniany kościół pw. św. Piotra, od którego pochodzi nazwa miejsca. W XIII wieku Radom wymieniano w dokumentach jako siedzibę kasztelanii. W drugiej połowie XIII wieku Bolesław Wstydlivy nadał osadzie średzkie prawa miejskie (Stare Miasto), ale właściwy rozwój miasta zaczął się blisko 100 lat później od powtórnej lokacji na prawie magdeburskim z rąk Kazimierza Wielkiego.

Nowe Miasto otoczono murami obronnymi. Do wnętrza prowadziły trzy bramy: Krakowska, Piotrkowska i Lubelska. Mury wzmocniono wieloma prostokątnymi basztami, ich fragmenty zobaczyć można na tyłach Muzeum im. Jacka Malczewskiego. Wewnątrz murów wybudowano kościół pw. św. Jana Chrzciciela i Zamek Królewski, będący bardziej rezydencją królewską niż budowlą obronną. Miasto stało się ważnym skrzyżowaniem szlaków między Rusią a Wielkopolską, Pomorzem i Śląskiem. Ze wschodu na zachód pędzono tędy stada bydła, a od cechu garbarskiego rozpoczął się rozwój radomskiego rzemiosła.

Jako siedziba starostwa Radom przeżył największy historyczny okres świetności w epoce Jagiellonów, kiedy odbywały się tu zjazdy szlachty i sejmy, miały miejsce częste

wizyty królewskie. W czasach postępującego zbliżenia z Litwą, Radom pełnił funkcję stolicy Polski, a król Kazimierz Jagiellończyk wielokrotnie przebywał na tutejszym zamku. Na sejmie w Radomiu uchwalono główne dokumenty potwierdzające przywileje szlacheckie na kolejne wieki – konstytucję „Nihil Novi” i „Statut łaskiego”.

Kres świetności Radomia przyniósł szwedzki potop i niemal całkowite zniszczenie miasta przez wycofujących się Szwedów. W 1767 roku została tu zawiązana konfederacja w obronie „wiary i wolności”. Pod przewodnictwem Karola Radziwiłła uznała ona carycę Katarzynę II gwarantką ustroju Polski. W zaborze rosyjskim Radom był stolicą najpierw województwa sandomierskiego, potem guberni. W powstaniu styczniowym działał tu generał Marian Langiewicz. W odrodzonej Polsce został włączony do Centralnego Okręgu Przemysłowego. Powstały fabryki: broni, telefonów, obuwia i inne. W 1975 roku Radom stał się stolicą województwa, a rok później rozegrały się tak zwane wydarzenia radomskie – robotniczy protest stłumiony brutalnie przez milicję.

Szczególny wygląd radomskiej katedrze nadają dwie strzeliste wieże, a jej architektura nawiązuje do gotyku francuskiego. Budowę świątyni rozpoczęto pod koniec XIX wieku, jako realizację projektu warszawskiego architekta Józefa Dziekońskiego, prekursora stylu tak zwanego wiślano-bałtyckiego. Według podobnych projektów Dziekońskiego powstało na przelomie wieków kilkadziesiąt kościołów, głównie w Kongresówce i w Galicji. Swego rodzaju wzorem stylu jest wzniesiony w 1894 roku kościół pw. św. Floriana na warszawskiej Pradze.

Dawniejsza ulica Lubelska to obecnie reprezentacyjna trasa spacerowa i miejsce wydarzeń kulturalnych. Jej zabudowa z XIX wieku odzwierciedla ówczesną rolę miasta jako stolicy województwa, potem guberni. Od zabytkowej Rogatki

**Kościół
Opieki
Najświętszej
Marii Panny**

**Pałac
Sandomierski**

Lubelskiej zaczyna się historyczna część spaceru. Dla władz województwa sandomierskiego wybudowano według projektu Antonio Corazziego, reprezentacyjny gmach zwany Pałacem Sandomierskim, obecnie siedzibę Delegatury Urzędu Województwa Mazowieckiego.

Ulica Żeromskiego

Dalej mija się między innymi: Pałac Towarzystwa Kredytowego Ziemskiego (generalnym sekretarzem Towarzystwa był Julian Malczewski, ojciec Jacka Malczewskiego), kościół pw. św. Stanisława Biskupa Męczennika (dawna cerkiew prawosławna, pamiątka po zaborze rosyjskim), dalej Pałac Kierzkowskich, dawne kino Iluzjon, Aptekę „Pod Białym Orłem” i na końcu klasztor ojców bernardynów oraz kościół pw. św. Katarzyny.

Klasztor bernardynów

Przy trakcie lubelskim, za murami miasta z czasów jagiellońskich, wzniesiono pod koniec XV wieku, początkowo drewniany, później murowany z cegły klasztor ojców bernardynów. Budowany etapami do końca XV wieku kompleks budynków klasztornych z kościołem pw. św. Katarzyny Aleksandryjskiej, jest dzisiaj jednym z lepiej zachowanych zabytków tego typu architektury w Polsce.

Ulica Wałowa wyznacza zasięg dawnych murów miejskich. Przy ulicy Grodzkiej można zobaczyć ich przestrzenną rekonstrukcję. Nowe Miasto powstało w okresie panowania Kazimierza Wielkiego w połowie XIV wieku. Pamiątką po dawnym zamku królewskim, jest budynek obecnej plebanii parafii pw. św. Jana. Po przebudowach z XIX wieku zachowały się detale renesansowe. Makietę zamku zobaczyć można na skwerze naprzeciw kościoła.

Kościół ma pochodzenie średniowieczne. Wzniesiony został w czasie kiedy Nowy Radom uzyskał prawa miejskie, przez Kazimierza Jagiellończyka traktowany był jako kościół zamkowy. Przez wieki powiększany o kaplice, między innymi fundowaną przez Jana Kochanowskiego, odbudowywany po okresach zniszczeń, ostatecznie został gruntownie przebudowany przez Józefa Dziekońskiego w stylu neogotyckim.

Rynek zachował średniowieczny układ urbanistyczny. Wśród otaczających go domów z XIX wieku wyróżniają się

**Nowe Miasto
Kazimierzow-
skie**

**Kościół pw.
św. Jana
Chrzciela**

**Rynek
Nowego
Miasta**

dwie kamienice, barokowy Dom Gąski i neobarokowy Dom Esterki z Muzeum Sztuki Współczesnej. Neorenesansowy ratusz z wieżą zegarową wybudowano na początku XIX wieku według projektu Henryka Marconiego, obecnie mieści Archiwum Państwowe.

**Muzeum
im. Jacka
Malczewskiego**

Po przeciwnej stronie rynku w dawnym budynku Kolegium Pijarów wybudowanym w połowie XVIII wieku ma siedzibę Muzeum pochodzącego z Radomia charyzmatycznego młodopolskiego artysty Jacka Malczewskiego, którego sugestywne malarstwo do dziś do galerii przyciąga tłumy. Na tyłach budynku od strony ulicy Wałowej, można zobaczyć odtworzony fragment murów miejskich z zarysem baszty obronnej. Ulicami Wałową i Staromiejską przechodzi się na plac Stare Miasto, cofając się w czasie o kolejne 100 lat.

**Kościół pw.
św. Wacława**

Pamiętką pierwszej lokacji Radomia na prawie średzkim jest wzniesiony w 1216 roku kościół, najstarszy zabytek architektury miasta. Choć został powiększony i przebudowany w stylu gotyckim w 1440 roku, jego rola w czasach rozwoju Nowego Miasta malała i ostatecznie od XIX wieku

służył przemiennie jako magazyn, więzienie i szpital. Pod kierunkiem profesora Wiktora Zina został odrestaurowany w latach 80. XX wieku.

Ostatnim miejscem i celem spaceru jest średniowieczne grodzisko Piotrkówka, piastowski gród chroniący przeprawę nad rzeką Mleczną na granicy Małopolski i Mazowsza, w miejscu krzyżowania się szlaków z Małopolski i Wielkopolski na Ruś i na Pomorze, powstały w połowie X wieku. Badania archeologiczne wykazały kilka faz rozbudowy grodu i potwierdziły jego związek z małopolską strefą ekonomiczną. W kolejnych wiekach, kiedy kolejne ośrodki tworzącego się miasta wędrowały etapami na wschód, na Piotrkówce pozostał nieistniejący już kościół pw. św. Piotra, otoczony z czasem cmentarzem. Obecnie istnieje projekt, aby teren dawnego grodu stał się częścią Parku Kulturowego Doliny Mlecznej.

Grodzisko Piotrkówka

Stacja początkowa: **Warszawa – Dworzec Centralny**

Stacja docelowa: **Siedlce**

Długość trasy: **3 km**

Czas przejazdu: **około 1 godz.**

Czas zwiedzania: **około 3 godz.**

Zobaczysz podczas wycieczki: **dworzec PKP – Ratusz Jacek – Muzeum Okręgowe – kościół św. Stanisława – poczta – pałac i park Ogińskich – katedra Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Marii Panny – Muzeum Diecezjalne/El Greco**

Siedlce oddalone od Warszawy na wschód o prawie 100 kilometrów, leżące na Wysoczyźnie Siedleckiej stanowiącej wyniesioną część Niziny Południowopodlaskiej, należały dawniej, co jest zaskakujące, do małopolskiej ziemi łukowskiej. Miejscowość, wzmiankowana w dokumentach kościelnych już w 1448 roku, uzyskała prawa miejskie w połowie XVI wieku jako posiadłość rodu Gniewoszów herbu „Rawicz”, którzy przybrali nazwisko Siedleckich. W pierwszej połowie XVII wieku Siedlce ucierpiały od kolejnych epidemii, pożarów i najazdu Kozaków Chmielnickiego. Sytuacja miasta zmieniła się na lepsze gdy stało się własnością Czartoryskich. Izabela i Kazimierz Czartoryscy ufundowali okazały kościół i pałac. Aleksandra, córka kolejnego właściciela Michała Czartoryskiego, po stracie pierwszego męża wyszła za hetmana wielkiego litewskiego Michała Ogińskiego. Aleksandra Ogińska odziedziczyła Siedlce w 1775 roku i to głównie jej miasto zawdzięcza

szybki rozwój gospodarczy i kulturowy, również w kolejnym XIX wieku. Aleksandra Ogińska przebudowała pałac, ukończyła miejski ratusz, powstały też inne nowe budowle, a miasto zyskało stylowy otwarty układ urbanistyczny. Dzięki swojej pozycji i rodowym koneksjom (cioteczynym bratem Aleksandry był król Stanisław August Poniatowski), hetmanowa Ogińska uczyniła Siedlce ważnym punktem na kulturalnej i towarzyskiej mapie arystokracji ówczesnych ziem polskich. Król odwiedził miasto w 1793 roku, a rok później gościł tu Tadeusz Kościuszko. W 1795 roku miasto włączono do zaboru austriackiego, później znalazło się w granicach Księstwa Warszawskiego, następnie Królestwa Polskiego jako stolica województwa podlaskiego. Dalszy szybki rozwój miasta nastąpił po zbudowaniu traktu bitego łączącego Warszawę z Brześciem. Pod bliskimi Iganiami 10 kwietnia 1831 roku rozegrała się bitwa oddziałów

generała Ignacego Prądzyńskiego z rosyjskim korpu-
sem generała Rosena. Zacięta i zwycięska dla Pola-
ków bitwa nie została wykorzystana do końca, bowiem
głównodowodzący siłami polskimi generał Skrzynecki
opóźnił się z pomocą i wobec nadciągających znacz-
nych sił rosyjskich ostatecznie nie zdecydował się na
zajęcie Siedlec z magazynami wojskowymi pełnymi
broni, głównie dla artylerii. W powstaniu styczniowym
aktywny udział brali mieszkańcy Siedlec, nieraz płacąc
za to najwyższą cenę. Naczelnik powstańczych władz
cywilnych województwa podlaskiego został publicznie
stracony na oczach mieszkańców miasta. W XX wie-
ku dramatyczny los spotkał licznych żydowskich
mieszkańców. Pierwszy raz w 1906 roku, kiedy pogro-
mu dokonały władze carskie, drugi raz pod okupacją
niemiecką. Siedleckie getto zlikwidowano w sierpniu
1942 roku, a jego mieszkańców wywieziono do obozu
zagłady w Treblince. W lipcu 1944 roku miasto zosta-
ło wyzwolone przez Armię Czerwoną i oddziały AK.
W 1975 roku Siedlce na pewien czas wróciły do roli sto-
licy województwa.

Spacer zaczyna się od dworca PKP, budowli wskazującej
na znaczenie tego miejsca na mapie kolejowej Polski.
Pierwsza stacja powstała tu w 1866 roku na trasie linii
Warszawa – Brześć. W XX wieku Siedlce stawały się coraz
więcej węzłem i zyskały nowy, obszerny dworzec, który
został zniszczony w 1945 roku przez wojska niemieckie.
Obecny budynek powstał po wojnie. Ulicą Jana Kilińskiego
kierujemy się do centrum miasta. Przy rondzie Roma-
na Dmowskiego zwraca uwagę duża narożna kamienica
z przełomu XIX i XX wieku, ślad dawnej zabudowy. Coraz
więcej takich śladów pokaże się wkrótce. Kolejne skrzy-
żowanie to Plac Tysiąclecia z kościołem garnizonowym

Dworzec PKP

Ratusz Jacek

Najświętszego Serca Pana Jezusa. To dawna cerkiew prawosławna, wzniesiona w 1869 roku i przebudowana na kościół katolicki przed II wojną światową.

Murowany, dominujący gmach zbudowany w połowie XVIII wieku z fundacji księżnej Ogińskiej w miejscu starszej budowli drewnianej. W 1784 roku uszkodził go pożar, po którym ratusz rozbudowano z dodaniem dwu skrzydeł bocznych. Na jego dachu zainstalowano konduktor czyli piorunochron, co nadzorował matematyk królewski Adam Kukiel. Ostateczna forma budynku łączy architekturę późnobarokową z klasycystyczną, a dominującym elementem jest ośmioboczna wieża z galerijką i zegarem zwieńczona figurą Atlasa dźwigającego kulę globu ziemskiego. Mieszkańcy Siedlec nazywają figurę Jackiem, z czasem ratusz przejął tę zwyczajową nazwę.

Muzeum Okręgowe

W budynku ma siedzibę muzeum ze zbiorami dotyczącymi historii i kultury Podlasia Zachodniego. Są tu obrazy artystów pochodzących z Siedlec – Małgorzaty Łady-Maciągowej oraz Michała Borucińskiego. Warto zwrócić uwagę na znajdujący się na obszernym skwerze obok ratusza pomnik z popiersiem Tadeusza Kościuszki, który dwukrotnie przebywał w Siedlcach we wrześniu 1794 roku. Po przeciwnej stronie ulicy Floriańskiej zwraca uwagę piękny fronton barokowego kościoła.

Kościół pw. św. Stanisława Biskupa

Kościół wzniesiono z fundacji Czartoryskich w pierwszej połowie XVIII wieku. Kilkadziesiąt lat później księżna Aleksandra Ogińska doprowadziła do jego rozbudowy. Budowla w stylu barokowym z elementami klasycyzmu ma piękną fasadę z czterokolumnowym portykiem toskańskim. Wśród bogatego barokowego wystroju wnętrza najstarszy jest przestronny zasuwany obraz w otłarzu głównym – Matka Boża z Dzieciątkiem z XVII wieku.

Idąc dalej ulicą Piłsudskiego zobaczymy piękną fasadę klasycystycznego budynku poczty, wzniesionego według projektu Antonio Corazziego w 1928 roku. Ulicą Tadeusza Kościuszki docieramy do bramy zadbanego zespołu pałacowo-parkowego.

W XVII wieku stał w tym miejscu drewniany dwór, zastąpiony przez Czartoryskich w pierwszej połowie XVIII wieku dworem murowanym. Pół wieku później księżna Aleksandra Ogińska sfinansowała jego rozbudowę, powstały rozległe parterowe skrzydła boczne z aneksami, a dwukondygnacyjny korpus główny zyskał okazały czterokolumnowy portyk zwieńczony trójkątnym szczytem. Tak początkowo barokowa budowla zyskała klasycystyczną formę, w jakiej przetrwała do współczesności po

odbudowie z wojennych zniszczeń w 1945 roku. Obecnie pałac jest siedzibą Podlaskiego Uniwersytetu Humanistyczno-Przyrodniczego. Rozległy park założyli Czartoryscy w XVII wieku, a księżna Ogińska przekształciła go w ogród krajobrazowy „Aleksandrię” z elementami parkowych wód i sielskimi dekoracjami w typie domku rybackiego, meczetu czy wiatraka. Szczególnie starannie księżna przygotowała ogród na czas wizyty króla Stanisława Augusta Poniatowskiego, zapelniając parkową scenerię tłumem postaci, witających i zabawiających króla. Idąc dalej trasą spaceru na zachód ulicą Biskupa Ignacego Świrskiego możemy wśród współczesnych domów zobaczyć pojedyncze przykłady zabudowy z XIX wieku.

Kościół wzniesiony w latach 1906–1912 w stylu neogotyckim, według kanonu tak zwanego gotyku nadwiślańskiego. W kamienicy naprzeciw kościoła mieści się Muzeum Diecezjalne.

**Katedra
Niepokalane-
go Poczęcia
Najświętszej
Marii Panny**

Skarbem muzeum jest, pochodzący z Hiszpanii, obraz Ekstaza św. Franciszka. Św. Franciszek w różnych pozach uniesienia duchowej łączności z Bogiem to częsty temat obrazów hiszpańskiego malarza greckiego pochodzenia, znanego jako El Greco. Ocenia się, że sam wykonał 25 prac, a trzy razy tyle obrazów przedstawiających św. Franciszka wyszło z jego warsztatów. Obraz z Podlasia jest jednym z najwcześniejszych dzieł tego zbioru. El Greco przez wieki uważany był za artystę szalonego i pozbawionego talentu. Wartość przepojonych mistycyzmem obrazów doceniono dopiero w XX wieku. El Greco uznany został obok Picassa i Velasqueza, za wyraziciela gwałtownego ducha hiszpańskiego. Nie wiadomo jak obraz El Greco znalazł się na Podlasiu. Legendy mówią o żołnierzu napoleońskim, o wracającym spod Somosierry hrabią Krasieńskim i jest wiele innych. Wiadomo, że wisiał w majątku Tosie, potem zawędrował na parafię w Kosowie Lackim i tam go odkryto w 1964 roku podczas katalogowania zabytków województwa warszawskiego. Po szczegółowych badaniach i konserwacji przechowywano go w zbiorach kurii siedleckiej i po raz pierwszy pokazano publicznie w 2004 roku. Odbiór naznaczonego grozą obrazu El Greco nie jest łatwy, to sztuka dla prawdziwych koneserów. Jak na jak na dzieło powstałe około 1575 roku, Ekstaza jest zaskakująco nowoczesna.

**Muzeum
Diecezjalne**

Po odwiedzeniu muzeum pozostaje jedynie powrót na stację PKP, ulicami: Katedralna i Armii Krajowej.

Stacja początkowa: **Warszawa – Dworzec Centralny**

Stacja docelowa: **Warka**

Długość trasy: **5 km**

Czas przejazdu: **około 1 godz.**

Czas zwiedzania: **około 4 godz.**

Zobaczysz podczas wycieczki: **dworzec PKP – pomniki – szkoła podstawowa – dworek na Długiej – tablica/ dom Piotra Wysockiego – Nowy Zjazd – Rynek i ratusz – kościół św. Stanisława Biskupa – kościół pofranciszkański – Winiary – pałac – Muzeum Pułaskiego – park – ścieżka edukacyjna**

Znakomite i popularne w całej Polsce piwo zasłużyło Warkę, bo miasto od swojego założenia na przełomie XIII i XIV wieku, rozwijało się dzięki produkcji piwa. Książęta mazowieccy dbali o wyłączność na dostawy z Warki, która stała się drugim ośrodkiem piwowarskim w Księstwie Mazowieckim. Jednak pierwszym warunkiem i powodem szybkiego rozwoju miasta było jego położenie nad Pilicą, blisko ujścia do Wisły, na trakcie łączącym Czersk będący stolicą Księstwa Mazowieckiego (a później Warszawę) i siedzibę kasztelanii królewskiej w Radomiu, na granicy Mazowsza i Małopolski. Był czas kiedy Warka miała taką ilość klasztorów i kościołów, jaką nie mogła pochwalić się Warszawa. Pod Warką 7 kwietnia 1656 roku rozegrała się bitwa, w której Stefan Czarniecki pobił dotkliwie wojska szwedzkie, dokonawszy najpierw śmiałej przeprawy konnicy przez wezbraną Pilicę. To było

pierwsze zwycięstwo wojsk Rzeczypospolitej nad armią Karola Gustawa, oprócz bogatych zdobyczy w szwedzkich taborach, Polacy zyskali wiarę we własne siły militarne.

Dworzec PKP pomniki

Stacja położona jest dość daleko od centrum miasta, zatem początek spaceru pozbawiony jest większych atrakcji. Idąc ulicami: Kolejową, Grójecką i Warszawską mija się pomniki, pierwszy to *Warecka Kotwica*, pamiątka związku miasta z dwoma frachtowcami PŻM, którym nadano nazwy *Warka* oraz *Kazimierz Pułaski*. Drugi pomnik to dość niezwykły, nawiązujący do husarskich skrzydeł *Pomnik Lotników Polskich*, postawiony na pamiątkę pierwszej akcji bojowej Pułku Lotnictwa Myśliwskiego „Warszawa” w sierpniu 1944 roku, a obecnie poświęcony pamięci wszystkich polskich lotników.

Szkoła Podstawowa im. Stanisława Marciniaka

W setną rocznicę wybuchu powstania listopadowego oddano do użytku siedmioklasową Szkołę Powszechną im. Piotra Wysockiego. Obecnie również mieści się tu szkoła podstawowa imienia Stanisława Marciniaka, organizatora Tajnego Nauczania. Ustawione obok szkoły tablice przedstawiają trasę ścieżki edukacyjnej *Zabytki Warki*, która w dużym stopniu pokrywa się z trasą spaceru.

Dworek na ulicy Długiej

To jeden z niewielu ocalałych domów miejskich z pierwszej połowy XIX wieku, obecnie siedziba Gminnej Instytucji Kultury, tu można dostać mapki i foldery turystyczne.

Tablica - dom Piotra Wysockiego

Tablica – dom Piotra Wysockiego bohater Powstania Listopadowego Piotr Wysocki, po powrocie z Syberii spędził koniec swojego życia w niewielkim drewnianym domku, który z ziemią otrzymał od wdzięcznych współobywateli. Dom spłonął w 1894 roku, odbudowany uległ zniszczeniu w czasie II wojny światowej, ostatecznie zostało puste miejsce. Upamiętnia je tablica.

Ulicą Nowy Zjazd schodzimy nad Pilicą, gdzie znajduje się przystań do wodowania kajaków. Idąc Nowym Zjazdem na wschód mija się duży kemping, a przy targowisku miejskim – pomnik Powstańców 1863 roku.

**Ulica Nowy
Zjazd**

Ciekawa od strony Nowego Zjazdu jest perspektywa skarpy Pilicy, z widoczną wieżą zegarową budynku straży pożarnej oraz ratuszem. Prowadzą do niego i na Rynek nowe schody zdobione eleganckimi latarniami. Warecki Rynek wędrował przez wieki, począwszy od miejsca obecnie będącego wsią Stara Warka, przez okolice dawnego kościoła pw. św. Anny, aż w połowie XVIII wieku znalazł się na obecnym miejscu. Pośrodku rynku stał drewniany ratusz, który przed końcem XVIII wieku uległ zniszczeniu. Klasycystyczna budowla, której elegancką prostotę podziwiać można współcześnie, stanęła w południowej pierzei rynku na początku XIX wieku. Ratusz został zniszczony podczas II wojny światowej, potem odbudowany. W 2018 roku zakończono gruntowną modernizację, przywracając mu blask i przystosowując do współczesnych standardów użytkowania. Mieści się tu Urząd Miejski.

Rynek i ratusz

**Kościół pw.
św. Mikołaja
Biskupa**

Ulicą Farną przechodzimy 150 metrów na wschód do stojącej na skarpie wareckiej fary. Budowla jest pamiątką i towarzyszem wielowiekowej trudnej historii tutejszej parafii i miasta. Jej budowę rozpoczętą na początku XVI wieku przerwał pożar, potem ukończona świątynia ucierpiała w trakcie potopu szwedzkiego. Odbudowany i remontowany kościół dotrwał do połowy XIX wieku, kiedy zaczął popadać w ruinę, a rolę kościoła parafialnego pełnił czasowo kościół franciszkański. Gruntownego remontu doczekał się na początku XX wieku, jednak podczas II wojny światowej znów ucierpiał. Odbudowano go kolejny raz w 1948 roku. Z bogatego barokowego wyposażenia wnętrza najcenniejszy jest pochodzący z 1610 roku ołtarz główny z obrazem Matki Bożej z Dzieciątkiem, w sukience ze srebrnej blachy. Poniżej kościoła zobaczyć można zabytkową studnię Dziekanekę z cembrowiną z łamanego kamienia.

**Kościół
pofranciszkański
Matki Bożej
Szkaplerznej**

Franciszkanie pojawili się w Warce na początku XVII wieku. W ciągu kolejnych dziesięcioleci powstał tu zespół budynków klasztornych z murowanym kościołem. W zabudowaniach klasztoru odbywały się do rozbiorów Polski posiedzenia sądów ziemskich czerskich. Po powstaniu styczniowym stacjonowało tu wojsko rosyjskie. W podziemiach spoczywają szczątki książąt mazowieckich Trojdena i Ziemowita III oraz księżnej Anny Danuty. Naprzeciw kościoła stoi wysoka murowana kapliczka słupowa z połowy XVIII wieku. Dalej ciągnie się, obecnie zadrzewiony, Plac Saski, na którym przed Powstaniem Listopadowym odbywały się musztry artylerzystów polskich. Opuszczając dawne śródmieście Warki udajemy się na wschód ulicą Kazimierza Pułaskiego, mijając pod drodze zakłady Warwin, których charakter produkcji rozpoznać można po zapachu.

Winiary

Dzisiejsza dzielnica Warki ma historię znacznie starszą od samego miasta. Archeolodzy znaleźli ślady osady neolitycznej i cmentarzysko związane z kulturą łużycką. W końcu XIII wieku grunty na Winiarach stały się uposażeniem klasztoru dominikanów ze Starej Warki. Na potrzeby klasztoru uprawiano tu winorośl przeznaczoną na wina liturgiczne. 7 kwietnia 1656 roku od uderzenia na posterunki wojsk szwedzkich pozostawione na Winiarach, rozpoczęła się bitwa pod Warką, barwnie opisana przez Henryka Sienkiewicza w „Potopie”. Sam Augustyn Locci, autor projektu pałacu w Wilanowie, w 1689 roku zaprojektował pałac w Winiarach, z którym później związane było dzieciństwo Kazimierza Pułaskiego i Piotra Wysockiego.

**Pałac na
Winiarach**

Majątek i pałac często zmieniały właścicieli. Ostatnim ich właścicielem był od 1921 roku hrabia Waław Godziemba Dąbski. Kawalerzysta i człowiek wykształcony, zajmował

się uprawą roli i prowadzeniem browaru. W jego czasach Winiary gościły wiele znanych osobistości, jak: Józef Piłsudski, Ignacy Paderewski, generałowie Żeligowski, Wieniawa-Długoszowski i Stefan Rowecki-Grot. Wakacje spędzał tu Józef Mehoffer, zostawiając po sobie dwa portrety rodzinne wykonane węglem. Po wojnie pałac pełnił początkowo funkcję szkoły, a w 1951 roku stał się siedzibą Muzeum Regionalnego PTTK Powiatu Grójeckiego.

Muzeum Pułaskiego

Najstynniejszy mieszkaniec pałacu na Winiarach to Kazimierz Pułaski. Choć za miejsce urodzenia późniejszego bohatera walk o wolność narodów polskiego i amerykańskiego uznaje się Warszawę, to dzieciństwo i wczesną młodość spędził w Warce w dobrach ojca Józefa Pułaskiego, starosty wareckiego. Pułaski jako „młodzieniec popędliwy, dumny (...), nadzwyczaj dzielny i dość szczerzy w postępowaniu” wykazał się talentem wojskowym i wielką energią podczas działań związanych z konfederacją barską w jednej z bitew z Rosjanami gdzie stracił brata – aż

do nieudanego zamachu na króla Stanisława Augusta Poniatowskiego, po którym musiał emigrować z Polski. W 1777 roku na zaproszenie generała Lafayette'a udał się do Ameryki Północnej, do walczących o niepodległość, powstających Stanów Zjednoczonych. W szeregach armii Jerzego Waszyngtona wielokrotnie wykazał się odwagą i zasłużył na stopień generała brygady amerykańskiej kawalerii. Dowodząc stworzonym przez siebie legionem kawalerii, odniósł zwycięstwo nad Anglikami w bitwie pod Charlestonem. Podczas oblężenia Savannah został ranny i zmarł 11 października 1779 roku. Jego postać upamiętniona jest w wielu miejscach w Polsce i Stanach Zjednoczonych. W rodzinnej Warce w 1967 roku powstało Muzeum im. Kazimierza Pułaskiego, które dba o pamięć o bohaterze obu narodów i pamięć o polskim wychodźstwie do Stanów Zjednoczonych. Muzeum upowszechnia też dziedzictwo kulturowe ziemi grójeckiej i Warki.

Park krajobrazowy założono na skarpie w malowniczym zakolu starorzecza Pilicy w połowie XVIII wieku. Główne osie założenia parkowego to droga prowadząca do pałacu od zachodu, z miasta, oraz droga z północy. Najpiękniejszymi okazami drzew w parku są kilkusetletnie dęby, pomniki przyrody pamiętające czasy młodości Kazimierza Pułaskiego. Jego pomnik znajduje się w centralnej części parku. Pod skarpą ciągnie się tak zwany park dolny, przez który prowadzi ścieżka edukacyjno-przyrodnicza. To królestwo ptaków wodnych, mających swoje chronione siedliska wśród połączonych wodnymi kanałami starorzeczy Doliny Pilicy. Można tu na skarpach dostrzec ślady dawnych winnic, od których nazwę wzięt majątek. Ścieżka edukacyjna dociera do brzegu Pilicy, gdzie na ławach można odpocząć przed drogą powrotną.

**Park, ścieżka
edukacyjna**

Stacja początkowa: **Warszawa – Dworzec Centralny**

Stacja docelowa: **Żyrardów**

Długość trasy: **2 km**

Czas przejazdu: **około 30 min**

Czas zwiedzania: **około 2,5 godz.**

Zobaczysz podczas wycieczki: **dworzec PKP – kościół farny – Dom Ludowy – ratusz – Stara i Nowa Przędzalnia – Resursa – Pałacyk Tyrolski – Kantor – willa Dittricha – Muzeum Mazowska Zachodniego – Muzeum Lniarstwa**

Zwiedzanie starego Żyrardowa jest czymś zupełnie wyjątkowym – tak jak wyjątkowe było XIX-wieczne przedsięwzięcie wybudowania w szczyrim polu nowoczesnego zakładu lniarskiego, jednego z największych w ówczesnej Europie. Dobrze zachowana architektura z rozmachem zaplanowanego wokół zakładów osiedla fabrycznego, uzyskuje współcześnie nowe atrakcyjne funkcje, budząc coraz większy podziw odwiedzających. Spacer po zabytkowej części miasta ułatwiają tablice systemu przestrzennej informacji turystycznej, prowadzące od budynku dworca Kolei Warszawsko-Wiedeńskiej do Parku Dittricha i z powrotem. Dokładną trasę spaceru i jego długość można wyznaczyć samemu w zależności od przeznaczonego na zwiedzanie czasu. Chcemy zaproponować jedynie kilka wybranych, szczególnie interesujących miejsc. Przed wyruszeniem w trasę warto poznać w skrócie historię Żyrardowa, która zaczęła się, gdy w 1833 roku do Rudy Guzowskiej przeniesiono z Marymontu pod Warszawą eksperymentalną przędzalnię lnu, wykorzystującą technologię Francuza Filipa

de Girard. W akcie założycielskim spółki, w której udział mieli między innymi bracia Łubieńscy, odgrywający czołowe role w rozwijającym się szybko życiu gospodarczym Królestwa Kongresowego, zapisane zostało powstanie w tym miejscu osady fabrycznej Żyrardów. Łubieńscy wnieśli duży wkład w powstanie Kolei Warszawsko-Wiedeńskiej, która umożliwiła szybki rozwój Żyrardowa. Spółka miała jednak coraz większe problemy z kosztami produkcji i zakłady żyrardowskie sprzedano Niemcom, Hillemu i Dittrichowi. Pod nowym zarządem Żyrardów rósł coraz szybciej. W latach 1863–1882 liczba zatrudnionych zwiększyła się z 780 do 7300. W Jaktorowie powstała filia zakładu. Płótna tkali również chałupnicy w okolicznych wsiach. Zaczęto przerabiać bawełnę i wełnę, otwarto fabrykę pończoch. W tych właśnie latach końca XIX wieku zbudowano z rozmachem Żyrardów, który możemy dzisiaj podziwiać.

Dworzec PKP

Spacer rozpoczynamy od budynku dworca PKP. Niedawno odnowiona budowla stanowi piękny przykład stylu narodowego popularnego po odzyskaniu przez Polskę

niepodległości. Dworzec zaprojektował łódzki architekt Romuald Miller, autor projektów dworców w Grodzisku Mazowieckim, Pruszkowie i Radziwiłłowie. Od dworca idziemy na północ aleją Partyzantów, a następnie ulicą Kościelną wychodzimy na tyły kościoła widocznego po lewej stronie. Aby w pełni docenić jego piękno, należy spojrzeć na fasadę frontową z oddalenia – na przykład od strony fontanny obok Domu Ludowego.

Zbudowany w 1903 roku kościół farny, to jedna z największych budowli sakralnych na Mazowszu oraz wiernie oddająca ducha gotyku. Nie ma sobie wielu równych, jeśli chodzi o bogactwo i złożoność detali dekoracyjnych elewacji oraz architektury strzelistych wież. Uważa się, że wzorem dla budowniczych mógł być wiedeński Kościół Wotywny z połowy

**Kościół
Matki Bożej
Pocieszenia**

Dom Ludowy

XIX wieku. Projektantem kościoła był znany architekt Józef Dziekoński, a głównym fundatorem Karol Dittrich.

Stojąc obok odnowionego Domu Ludowego, można zastanawiać się, czy to aby nie architektura współczesna. Budynek powstał niedługo po kościele w 1912 roku, również z fundacji rodziny Dittrichów. W jego budowie wykorzystano nowe materiały i technologie – między innymi żelazobeton. Służył jako sala widowiskowa dla robotników, pracowników fabryki. Obecnie mieści się tu Ośrodek Kultury oraz kino.

Ratusz

Nie budzi wątpliwości architektura okazałego narożnego budynku, powstałego w 1910 roku na potrzeby sklepu fabrycznego, który od 1916 roku do chwili obecnej pełni rolę miejskiego ratusza. Stojąc na skwerze przy fontannie i zwracając wzrok w kierunku przeciwnym do ruchu wskazówek zegara, dostrzemy monumentalnego po stronie przeciwnej niż kościół, fabrycznego kompleksu Starej i Nowej Przędzalni.

Stara Przędzalnia

Stara Przędzalnia wybudowana w 1833 roku, na samym początku historii żyrardowskiego lnu, została współcześnie zaadaptowana do funkcji mieszkalnych, handlowych i usługowych. Ozdobą budowli są pieczołowicie zachowane wartościowe detale architektury przemysłowej z pierwszej połowy XIX wieku. Nową Przędzalnię zbudowano w 1913 roku jako jeden z pierwszych budynków przemysłowych o konstrukcji żelbetowej, przystosowanej do drgań wytwarzanych przez wiele tysięcy pracujących wrzecion tkackich. W celu tłumienia drgań konstrukcja wysokiego dachu obciążona została ziemią oraz wodą technologiczną i przeciwpożarową. Dla mieszkańców Żyrardowa niezwykły był widok roślin uprawianych na dachu. Obecnie w budynku mieszczą się ekskluzywne lofty.

Przejdźmy obok ratusza ulicą 1 Maja do bliskiego skrzyżowania z ulicą Bolesława Limanowskiego. Za skrzyżowaniem wśród krzewów ozdobnych czerwienieje pięknie odnowiony budynek dawnej resursy fabrycznej. Zbudowana w 1870 roku była dla urzędników i kadry zarządzającej zakładów tym, czym dla robotników stał się później Dom Ludowy – miejscem spotkań i rozrywki. Były tu zaciszne gabinety, czytelnia oraz bogato dekorowana sala balowa.

Stojący po przeciwnej stronie ulicy Pałacyk Tyrolski o białej elewacji został zbudowany przez Karola Dittricha dla zięcia pochodzącego z Austrii. Idąc ulicą Limanowskiego w stronę parku, mijamy potężny budynek z czerwonej cegły z 1885 roku, w którym mieściły się biura Zarządu Towarzystwa Akcyjnego Zakładów Żyrardowskich – zwany potocznie Kantorem.

Willa Dittricha

Za Kantorem skręcamy w prawo w uliczkę Karola Dittricha prowadzącą wzdłuż ogrodzenia i wchodzimy do parku przez furtkę naprzeciw Willi Dittricha. Ta reprezentacyjna budowla wybudowana w 1890 roku w duchu neorenesansu francuskiego, harmonizuje z wypielęgnowanym starym parkiem, stanowiąc razem niewielki, ale kunsztowny fragment luksusu pośród rzędów niemal jednakowych, solidnych budowli osiedla fabrycznego.

Muzeum Mazowska Zachodniego

Mieści się tu muzeum, które warto odwiedzić choćby po to, aby zobaczyć Żyrardów taki, jak wyglądał na przełomie XIX i XX wieku. Jednym z elementów stałej ekspozycji jest obraz – panorama miasta. Akwarela wykonana na zamówienie właścicieli zakładów z przeznaczeniem na wystawę światową w Paryżu w 1900 roku. Panorama sugestywnie przedstawia ówczesny wygląd miasta w rzucie perspektywicznym i daje doskonałe wyobrażenie o niezwykłej skali tego przedsięwzięcia. Warto też przejść przez park im. Karola Augusta Dittricha kierując się przez oryginalny metalowy

mostek z dachem nad parkowym kanałem i dalej przez odrestaurowany jaz na Pisi.

W budynku dawnej drukarni tkanin, najpotężniejszej fabryki lnu Europy z końca XIX wieku, zgromadzono imponujący zbiór dawnych maszyn włókienniczych. Ta ekspozycja przedstawia kompletny ciąg technologiczny Zakładów Lniarskich w Żyrardowie z czasów ich świetności, kiedy pracowało tu 5000–9000 ludzi! Z wielu wystaw organizowanych przez muzeum, szczególnie warta polecenia jest wystawa „Tkane Sita”, pierwsza i jedyna w Europie prezentacja wielkoformatowych szablonów służących do odbijania na tkaninach wzorów metodą sitodruku – to naprawdę trzeba zobaczyć!

Dalszy spacer po Żyrardowie – według własnego uznania lub powrót na dworzec PKP tą samą drogą.

**Muzeum
Lniarstwa**

Autor tekstów:

Sławomir Kubisa

Opracowanie i redakcja:

Euro Pilot Sp. z o.o.

ul. Konarskiego 3, 01-355 Warszawa

www.europilot.com.pl

Redakcja:

Jolanta Sieradzka Kasprzak

Skład:

Ewa Chmielewska

ISBN 978-83-8009-957-9

Warszawa, 2019

Bilety na przejazdy pociągami Kolei Mazowieckich kupisz szybko i wygodnie

bilety.mazowieckie.com.pl

.....
**strona
internetowa**
.....

SkyCash

mPay

.....
**aplikacje
mobilne**
.....

BILETY / TICKETS

Karta
Mazowiecka

.....
biletomaty
.....

.....
**kasy
biletowe**
.....

.....
**kierownik
pociągu**
.....

